

*Dževad Juzbašić, Politika i privreda u Bosni i Hercegovini pod austrougarskom upravom, ANU BiH, Sarajevo 2002. str. 531.*

Iako je austro-ugarska vlast u Bosni i Hercegovini trajala tek četiri decenije (1878.-1918.), ona je iza sebe ostavila dubok i neizbrisiv trag. Okupacijom 1878. godine od strane Austro-Ugarske u Bosni i Hercegovini nastupile su ogromne promjene na političkom, ekonomskom, socijalnom i kulturom planu. Iz jednog kulturno-civilizacijskog kruga u kojem je bila više od četiri stoljeća u okviru Otomanskog carstva najednom se Bosna i Hercegovina našla u potpuno novom kulturno-civilizacijskom okruženju. Te nove okolnosti donijele su mnogobrojne promjene koje su zabilježene u gotovo svim segmentima života.

Upravo period austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini predstavlja i jedan od najbolje istraženih perioda bosanskohercegovačke povijesti. Jedan od historičara koji je dao značaja doprinos u rasvjetljavanju bosanskohercegovačke povijesti u austrougarskoj epohi je akademik Dževad Juzbašić. On je gotovo cijeli svoj radni vijek proveo istražujući po domaćim i stranim arhivima, prije svih u arhivu u Sarajevu i Beču. Svrstava se u red najeminentnijih poznavalaca ovog perioda bh povijesti i njegovi radovi zasnovani na prvorazrednim izvorima, predstavljaju ogroman doprinos bh historiografiji i nezaobilazna su literatura za sve buduće istraživače.

U izdanju ANU BIH u protekloj (2002.) godini izašla je još jedna knjiga akademika Dževada Juzbašića pod naslovom "Politika i privreda u Bosni i Hercegovini pod austrougarskom upravom". Knjiga ima 531 stranicu i, kako i sam autor ističe, predstavlja kolekciju od 20 radova koji su, osim jednog, već objavljivani u raznim stručnim časopisima i zbornicima radova u zemlji i inozemstvu. Ti radovi tretiraju različite teme u periodu od Berlinskog kongresa i okupacije Bosne i Hercegovine 1878. pa sve do kraja Prvog svjetskog rata i raspada Austro-Ugarske 1918. godine. Prvih 14. radova su članci i rasprave dok su posljednjih šest prilozi sa naučnih skupova.

Tako se u prvoj studiji (str. 11-47) govori o nastanku paralelnog austrijskog i ugarskog zakona o upravljanju Bosnom i Hercegovinom iz 1880. godine. Specifičnost državnopravnog položaja Bosne i Hercegovine nakon okupacije 1878. i status koji je do kraja austrougarske uprave ostao definitivno neodređen privlačio je interesovanje brojnih autora. Četiri su ključne odredbe međunarodnih ugovora kojima je definiran status Bosne i Hercegovine u okviru Monarhije:

1. XXV član Berlinskog kongresa
2. austro-osmanski tajni sporazum od 13.VII 1878.
3. Novopazarska konvencija od 21.IV 1879.
4. uporedni austrijski i ugarski zakoni o uključenju Bosne i Hercegovine u zajedničko carinsko područje Monarhije i o upravljanju Bosnom i Hercegovinom iz 1880.

S obzirom na dualističko ustrojstvo i postojeći raspored unutrašnjih političkih snaga, oko ove posljednje odredbe vođeni su dugotrajni pregovori između vlada Monarhije koji su bili nedovoljno istraženi. Na osnovu raspoložive arhivske građe autor u glavnim crtama rasvjetljava okolnosti koje su dovele do zakonskog formuliranja osnovnih načela bosanskohercegovačke uprave.

Problem oko uključenja Bosne i Hercegovine u zajedničko austrougarsko carinsko područje tema je druge rasprave u ovoj knjizi (str. 49-86). Posljedica uključenja BiH u zajedničko austrougarsko carinsko područje je da su proizvodi iz Monarhije sasvim potisnuli proizvode iz drugih država. Monarhija je upotpunosti zagospodarila bosanskim tržištem. Bosanskohercegovački privredni interesi podređeni su ekonomskim interesima vodećih krugova Monarhije i njenoj globalnoj politici prema Balkanu. Malo je poznato da je ovaj problem imao i značajan spoljnopolički odjek. Neprijatno je iznenadio austrougarsku diplomaciju i u jednom trenutku zaprijetio da ovo pitanje postane međunarodni problem.

U trećoj raspravi (str. 87-139) autor nudi interpretaciju jednog vrlo vrijednog historijskog izvora za izučavanje rivaliteta između Austrije i Ugarske u Bosni i Hercegovini. Riječ je o izvještaju Hermanna von Sautera. On je 1910. godine u Sarajevu pola godine vodio poslove i radio na ustroju administracije novoosnovane Trgovačke i obrtničke komore za Bosnu i Hercegovinu. S obzirom da je bio u poziciji da se na direktan način upozna sa privrednim prilikama u Bosni i Hercegovini, on je po povratku u Beč načinio izvještaj koji je dostavljen Bečkoj trgovačkoj i obrtničkoj komori i predsjedniku austrijske vlade. Prije nego što je pristupio analizi ovog izuzetno vrijednog prvorazrednog izvora autor ukazuje na najbitnije momente koji su determinirali međusobne privredne odnose Austrije i Ugarske, iz kojih je proizlazila i njihova konkurentska borba na tlu Bosne i Hercegovine.

U četvrtoj studiji (str. 141-153) autor iznosi neke karakteristike privrednog razvitka Bosne i Hercegovine u periodu od 1878. do 1914. godine. Okupaciju 1878. godine Bosna i Hercegovina je dočekala kao zaostalo agrarno područje u kojem je glavno zanimanje bilo stočarstvo. Preko 90% stanovništva bavilo se poljoprivredom, uključujući tu i stanovništvo mnogih gradskih naselja. U zemlji je preovladavala naturalna privreda. Način obrade zemlje je bio vrlo primitivan. Glavno zanimanje u gradovima (Sarajevo je imalo oko 20 000 stanovnika) bilo je zanatstvo i trgovina. Industrijska proizvodnja bila je tek u začetku i ona se uglavnom vezuje za ek-

sploataciju drveta. Velika kočnica u privrednom razvoju predstavljale su i slabo razvijene komunikacije. Autor u ovoj studiji ukazuje na početke ulaska stranog kapitala u Bosni i Hercegovini, na otvaranje novih industrijskih pogona, na razvoj putne i željezničke mreže, na modernizaciju poljoprivredne proizvodnje i na otvaranje većeg broja domaćih banaka, štedionica i kreditnih zadruga. Pred Prvi svjetski rat Bosna i Hercegovina je imala 50 domaćih banaka i štedionica. Ali sve skupa imale su jedva polovinu kapitala koliko su imale četiri banke iz Monarhije.

Opširnije o izgradnji željezničke mreže u Bosni i Hercegovini u periodu 1878.-1914. u svjetlu austrougarskih ekonomskih suprotnosti autor piše u narednoj studiji (str. 155-176). Izgradnja željeznica u Bosni i Hercegovini zauzima posebno mjesto i imala je ogroman poticaj za njen privredni razvoj. Svakako da izgradnju željezničke mreže u Bosni i Hercegovini treba sagledavati kroz prizmu ekonomskih i političkih interesa Monarhije na Balkanu. Međutim, vrlo je važno napomenuti da je i problematika oko izgradnje bosanskohercegovačkih željeznica bila opterećena rivalskim odnosima između Austrije i Ugarske. Dok je Austrija forsirala pravac Sisak-Dobrljin-Banja Luka-Sarajevo-Kosovska Mitrovica, Ugarska se zalagala za vezu sa Solunom i Carigradom preko Beograda i dolinom Morave, a u Bosni je bila za pravac preko Broda i Sarajeva.

Pred kraj XIX stoljeća u Bosni i Hercegovini su pokrenuta dva vrlo značajna pokreta za autonomiju. Prvo su Srbi 1896. godine otpočeli borbu za crkveno-školsku autonomiju i ona je trajala sve do 1905. godine. Muslimanski pokret za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju vođen je u periodu 1899.-1909. godina. Ta dva pokreta odvijala su se gotovo istovremeno ali odvojeno. Bilo je nekoliko pokušaja oko stvaranja političkog saveza između vodstva srpskog i muslimanskog autonomnog pokreta, ali to se ipak nikad nije desilo. O nacionalnim odnosima u predratnom periodu i o svim pokušajima povezivanja ova dva pokreta autor piše u šestoj raspravi ove knjige (str. 177-245).

U sedmoj (str. 247-264) i osmoj (str. 265-318) raspravi govori se o stavovima austrougarskih vojnih krugova prema upravljanju u Bosni i Hercegovini, o problemu aneksije i o ulozi austrougarskog zajedničkog ministarstva i njegovom načinu upravljanja u Bosni i Hercegovini nakon Aneksije. Aneksija je izmijenila međunarodni status Bosne i Hercegovine. Međutim, njen državnopravni status unutar Monarhije ostao je isti. Bosna i Hercegovina ostala je i dalje posebno upravno područje. "corpus separatum", pod okriljem zajedničkog ministarstva finansija. Iako je Bosna i Hercegovina dobila svoj Ustav i svoj Sabor (1910.), ona nije predstavljala subjekt u državnompravnom smislu. Nadležnosti njenog Sabora bile su ograničene. To je bilo provincijalno predstavničko tijelo koje nije moglo donositi odluke o krucijalnim pitanjima kao što su odbrana, vojska, spoljna politika, finansije, poreska politika itd. Sve ključne odluke donosilo je zajedničko ministarstvo čiju djelatnost je svo vrijeme

me opterećavalo rivalstvo Austrije i Ugarske. A pred Prvi svjetski rat u austrougarskoj politici upravljanja u Bosni i Hercegovini može se pratiti i sve uočljiviji uticaj austrougarskih vojnih krugova.

U narednoj raspravi (str. 319-353) autor govori o stupanju radničke klase na političku scenu Bosne i Hercegovine. Radničko pitanje aktualizirano je nakon majskih štrajkova 1906. godine. Ti štrajkovi privukli su veliku pažnju građanskih političara koji su nastojali da ostvare svoj uticaj na štrajkački pokret, potčiniti ga svojoj kontroli i iskoristiti za ciljeve svoje politike. Nakon ovih previranja radničko pitanje postalo je sve zastupljenije u programima građanskih politika. Do sredine 1910. godine radničko pitanje uneseno je u programe gotovo svih bosanskohercegovačkih političkih stranaka. Međutim, u prvi bosanskohercegovački sabor ušao je samo jedan radnik, zastupnik HKU iz Vareša. Radničko pitanje u Saboru tretirano je isključivo u kontekstu borbe domaćih građanskih političkih snaga protiv dominirajućeg državnog i stranog privatnog kapitala, koji je bio poslodavac najvećem broju radnika. Aktivniju socijalnu politiku koju karakteriše donošenje nekoliko propisa za zaštitu radnika i radnih odnosa u industriji, zanatstvu i trgovini, Austro-Ugarska počinje da sprovodi tek nakon majskih štrajkova 1906. godine.

O odnosima u Bosanskohercegovačkom saboru početkom 1911. godine i o debati koja je vođena oko osnivanja poštanske štedionice govori se u desetoj raspravi ove knjige (str. 355-370). Osnivanje poštanske štedionice mnogi historičari ocijenili su kao prekretnicu u dotadašnjim međustranačkim odnosima. Ta štedionica bila je povod formiranju hrvatsko-muslimanskog bloka u bosanskohercegovačkom Saboru. Djelovanje ovog bloka dalo je glavni pečat političkim dešavanjima u Saboru do izbivanja Prvog svjetskog rata.

U jedanaestoj raspravi (str. 371-382) autor je dao nekoliko napomena o jevrejskoj zajednici u Bosni i Hercegovini u doba austrougarske uprave. U velikim političkim, ekonomskim, socijalnim i kulturno-civilizacijskim promjenama koje su nastupile dolaskom austrougarske uprave u BiH značajano učešće pripalo je i jevrejskoj zajednici. Tada su u Bosni i Hercegovini, pored domaćih jevreja Sefarda, došli i jevreji iz Monarhije, Aškenezi. Preko 90% jevrejske populacije živjelo je u većim bosanskohercegovačkim gradovima u kojima su osnovali i svoje opštine, a uglavnom se bave trgovinom. Oni su u svojim rukama držali glavninu uvozne i izvozne trgovine.

Tema predavanja koje je akademik Juzbašić održao 14. novembra 1995. godine na postdiplomskom studiju u Minhenu je jezička politika austrougarske uprave i nacionalni odnosi u Bosni i Hercegovini. Ovo predavanje predstavlja narednu raspravu u ovoj knjizi (str. 383-421). Zbog postojećih nacionalnih i vjerskih razlika u Bosni i Hercegovini, jezičko pitanje imalo je vrlo važnu ulogu u nacionalnoj i kulturnoj politici austrougarske uprave. U početku je problem bio oko naziva jezika i oko službe-

ne upotrebe pisma – latinica i ćirilica. Vrlo brzo jezičko pitanje pretvorilo se u političko pitanje i bilo je usko povezano sa pitanjem nacionalne afirmacije i priznanjem nacionalne egzistencije. Zbog određenih historijskih okolnosti u Bosni i Hercegovini nije se mogla ostvariti nacionalna integracija na osnovu zajednice jezika kako se to desilo u većem dijelu Evrope. Posebna specifičnost nacionalnog razvitka bosansko-hercegovačkog stanovništva jeste vjerska podijeljenost. Vjerska pripadnost je vremenom determinirala i nacionalnu pripadnost bosanskohercegovačkog stanovništva koje je bilo istog etničkog porijekla i govorilo istim jezikom.

U slijedećoj raspravi (str. 423.-458) autor ukazuje na neka pitanja austrougarske politike prema uređenju privrednih odnosa u Makedoniji i na Balkanu u vrijeme krize 1912/1913. godine. On naglašava privrednu važnost Balkana i to prvenstveno evropskog dijela Osmanske države za industrijski izvoz u vezi sa promjenama do kojih je došlo uslijed uvođenja vrlo visokih zaštitnih carinskih dadžbina u XX stoljeću. Također, rat u Tripolitaciji u austrijskim poslovnim krugovima pobudio je želju da iskoriste ovu italijansku vojnu akciju kako bi i oni sami proširili svoje interesne sfere na Balkanu. Početkom 1912. godine iskrsnula je megalomanska ideja da austrijski kapital treba da proširi svoj uticaj od Bosne do Albanije i Makedonije i da taj prostor jednostavno privredno okupira. Istovremeno, austrougarska diplomacija radila je na odvratanju drugih spoljnjih aspiracija prema ovom regionu i time nastojala osigurati austrougarsku ekonomsku dominaciju u njima. Autor je obratio posebnu pažnju na neuspjeli pokušaj Austro-Ugarske da na Londonskoj konferenciji zadrži režim kapitulacije nad bivšim teritorijama Osmanske države što je duže moguće. Austro-Ugarska se na Londonskoj konferenciji pokušavala izboriti za status sličan onom kojeg je imala na Berlinskom kongresu, uz puno poštivanje validnosti ranije postignutih privrednih ugovora na teritoriju kojeg su balkanske države zauzele. Autor pokazuje posebno interesovanje za jedan, ne dovoljno poznat, austrougarski "Program za privredne sporazume sa balkanskim zemljama" usvojen na zajedničkom sastanku ministarskog vijeća u februaru 1913. godine. Ovaj program predstavljao je jedno kompromisno rješenje postignuto između austrijske i ugarske vlade i poslužio je kao polazna osnova za diplomatsku aktivnost Monarhije na reguliranju privrednih odnosa sa balkanskim zemljama u novonastalim okolnostima.

U narednoj raspravi (str. 459-474) autor piše o posljedicama Balkanskih ratova na prilike u Bosni i Hercegovini, ali i o tretmanu agrarnog pitanja. Neke od glavnih posljedica Balkanskih ratova su produbljivanje jaza između srpske i muslimanske politike u Bosni i Hercegovini. Došlo je do jačanja muslimansko-srpskih političkih antagonizama i još većeg približavanja muslimanskog političkog vodstva austrougarskim vlastima. Zbog masovne pojave tuča između Mulimana i Srba pooštrene su bile policijske mjere. U ovim ratnim zbivanjima na Balkanu 1912/1913. došli su do izražaja i elementi vjerskog rata. Na balkanska ratišta odlazili su i srpski i

muslimanski dobrovoljci kako bi pomogli svojoj braći po vjeri. Jedna od posljedica Balkanskih ratova jeste i veliki priliv muslimanskih izbjeglica u Bosnu iz ratom zahvaćenih područja.

Posljednjih šest tekstova ove knjige su prilozi (str. 477-522). U prvom prilogu (str. 477-482) akademik Juzbašić govori o odnosu bosanskohercegovačkog stanovništva prema okupaciji Bosne i Hercegovine 1878. i o neočekivanom otporu koji je pružen austrougarskoj vojsci. Tema je drugog priloga u ovoj knjizi je veliki ustanak u Hercegovini iz 1882. godine (str. 483-488). Ustanak je iniciran donošenjem vojnog zakona u novembru 1881. godine. Zbog jačine ustanka i ozbiljnosti situacije koja je nastala njegovim izbijanjem, u vrhovima Monarhije je tada razmatrana i mogućnost Aneksije. Međutim, Aneksija Bosne i Hercegovine odgađana je sve do 1908. godine. Njene posljedice su bile i novi val iseljavanja muslimanskog stanovništva u Osmansku državu. O ovom iseljavanju autor govori u svom trećem prilogu (str. 489-494), dok u četvrtom govori o austrougarskoj kolonizacionoj politici nakon Aneksije. (str. 495-501).

Za austrougarski period u Bosni i Hercegovini vezuje se i početak političkog organiziranja i osnivanja prvih političkih stranaka kod svih naroda. U kontekstu proučavanja nacionalnih odnosa u Bosni i Hercegovini nakon Aneksije, Juzbašić kritički raspravlja u prilogu o nacionalnoj politici Petra Kočića. (str. 503-509).

U posljednjem tekstu objavljenom u ovoj knjizi (str. 511-521) Juzbašić daje neke kritičke primjedbe na tekstove koji se odnose na historiju perioda austrougarske uprave i nacionalnih odnosa u BiH u separatu SR BiH iz izdanja Enciklopedije Jugoslavije (1983).

Na kraju da istaknemo da je najveći značaj ove knjige u tome što ona objedinjuje dvadeset izuzetno vrijednih i u naučnoj historiografiji vrlo zapaženih radova akademika Juzbašića. S obzirom da su oni nastajali u jednom dužem vremenskom razdoblju i objavljavani na različitim mjestima, danas bi ih bilo vrlo teško sve pronaći. Zbog toga je važno da su objedinjeni u jednoj knjizi i na taj način postali lakše dostupni svim budućim istraživačima kojima mogu poslužiti kao izuzetno vrijedan i dragocjen putokaz za dalja istraživanja. ■

Edin Veladžić